

Euskal Herria ezagutuz

DONAPALEU (NAFARROA BEHEREA)

Azken harresia

XVI. mendean Donapaleu Nafarroako koroaren egonleku izan zen, erbeste gune. Gaur, ekialdetik datorren erdalduntzeak euskarari lekua kendurik, harresi gisa ikusten duenik bada.

| ITZIAR MADINA |

Argazkiak: Christophe de Prada

NAFARROAKO AZKEN ERREGINAK DONAPALEUN Antton Valverderen kantuko txirula eta pianoa buruan darabilzkizula ibil zaitezke, Donapaleuko neguko karrika hotzek Nafarroako koroaren azken ordezkarien arrasto isiletatik bideratzen zaituztela. Harri zaharrek hamaika aurpegi erakusten eta Lapitz Hotza ibaiak belarrira mila eta bat sekretu xuxurlatzen dizutela. Melodia haren kulunkan, Xabier Leteren hitzek lagunduko zaituzte, Bepizkunde garaiko Donapaleuko historian lurburtzen, bereziki Justizia Jauregiko karrikan. Han, Nafarroako Estatuaren egoitza, eliza protestante izana eta barbaroa zaigun Notitia Utrisque Vasconiae idatzi zuen Arnaud Oihenarten etxea ikusiko dituzu. Gorpuztuko ote zaizu, ondotik, behialako horren itxura: euskaldun, hugenot, exiliatu, laster Frantziako erreinuko buru... izan zen Labriteko leinua handik iragan zela. Gaur, eraso berriaren aurkako azken harresia, harresi akitu, pitzatu baina bizinahia da Donapaleu eta kontatzeko asko badu, ez idurian ere.

Ostirala ez bada, arazorik ez dateke autoa nonahi uzteko, Donapaleun. Herri bihotzetik kanpo, eli-

zaren eta postaren ondoan egitea ez da aukera txarra. Bidenabar, Amikuzeko mediatekan erakusketarik ikusgai baden ala gure astekari maitatuena jaso duten begiztatzera joan gaitezke. Bestela, arras polita da Foirail plazan aparkatzea, ostiraleko merkatuaren aldia ez bada, erran gabe doa. Erdiguneko plaza horretako platanoez trinketeko eta ostatu abegikorretako atea gerizatzen dituzte. Eta Mixel Thikoipe idazleak ederki kontatzen digunez, Amikuzeko historia anitzen berri dute. Hala nola, herritar batzuen nazien kontrako erresistentziarenak.

Amikuze Baxenabarren da eta Donapaleuko inguruari deritzo. 24 herriz osatua da, horietan hiru Xiberoarekin partekaturik dituela: Pagola, Domintxine eta Lohitzüne-Oihergi. Xantza amiñi batez, Donapaleun paseatzean “zuka” eztiz eginiko amikuztar euskara entzunen dugu. Amiñi batez ala amiñi biez. Ezen, seriooki mendraturik baitago euskara Amikuzen. Historikoki Euskal Herri ekialdeak jasaten duen erdalduntze oldarrari ezponda egiten dio eskualdeak. Preseski, zentzu horretan hainbat eragileren lana goraiatu ohi da, besteak beste iaz 40 urte bete

zitzen Amikuzeko ikastolarena. Ala Burgaintzi dantza edota Kitzikazank antzerki taldeena. Bestalde, Amikuze zenbait euskal idazleren jairo ala bizileku dela ere oroitarazten da. Horrela, Itxaro Borda Oragarrekoa da sortzez. Koldo Ameztoi kontalaria berriz, Arruta herri sotilekoa. Haien aldetik Eñaut Etxamendi eta Mattin Hirigoien garaztar idazleak Amikuzen bizi dira. Baita Amikuzeko memoria literatura bilakatzen hain trebe den Mixel Thikoipe amanduztarra, gorago aitaturia. Indar horiek oro Euskararen Eguna abiarazten lagundu zuten duela bi urte, Donapaleun. Hori bilakatu baita aurren, Nafarroa Beherea osora hedatu euskararen aldeko hilabete osoko kanpaina. Bide beretik, inauteriak berpiztu dituzte Amikuzeko euskaltzaleek, eta Libertimendua berreskuratu. Hots, esku anitz ari da lanean, harresiak duen arrailduran petatxua ezartzen, euskal kulturaren hormak tinko atxikitzeko xedez.

Herri erdia, erdigune historikoa

Herri erdian gauden seinale dira Donapaleuko erriko etxearen harri pezak. Bai eta bidegurutze deigarria. Ekialdera, Xiberoa eta Biarno dituzte.





Ezkerrean, Amikuzeko Herri Elkargoaren egoitza, aurretik eliza eta ondoren justizia jauregia izandakoa. Haren parean da Arnaud Oihenart idazle mauletarra bizi izan zen etxea (eskuineko argazkian).

gu: Aiziritze, Domintxine, Maule, Salbatera, Saliese, Pau. Ur gaziaren herria den Saliesen errefuxiatu zen Joana Labritekoa, erlijio gerla denboran. Biarnoko auzo herri horietan oraindik daude protestanteen tenpluak. Mendebaldera, Lapurdi dugu. Ipar-ekialdera aldiz, Peirahorada eta Landak. Bide erdian, mugaldean, xarnegu herria, ahanzturatik hurrantzen. Izan ere, aitzina hiru eledun zen herrialdea lainoak itzaltzen ikusi baitzuen. Oroimena bizirik atxiki nahiz, gaur, Xarnegu musika festibala egiten da urtean behin, Bardozen. Eta Xarnege taldeak jakin izan du Euskal Herriko eta Gaskoiniako doinuak nahiz musikariak biltzen.

Baina ihesi joan gara. Gauden Lapitz Hotza (frantsesez, Bidouze) Aturrira isurtzen den errekararen

bazterrean. Hautatzera, eguzkitara. Turismo bulegotik ezkerrean harturik, Ona Tiss ehun lantegia bisita daiteke, Euskal Herrian hori bezalako azkena. Kotoia eta lihoa iruten dute han, 1948az geroztik. Gero, erreka hegira joan daiteke, ibilian. Eskailerak jautsi eta errepede nagusiko zubiaren azpitik iragatera. Haatik, hala egin aitzin, ibaiaren bestaldean den igerilekuari behako azterlaria bota behar zaio, pentsatuz gune hori zaldi lasterketako lekua izan zela, ez du hain aspaldi. Gure aitañi eta amañiak De Saint Jayme mezenas malerusak ekarri zituen zaldi proba famatu haien ikusle izan ziren. Horrela, lasterraldi zelaiaren forma obalatuari ohartuko gatzazkio, halaber ikusleen jarleku mailakatuak izandako tontorrari.

Zubia iraganik, belarretik zenbait urrats eginez eihera izandakoaren arrastoak ikusiko ditugu ezkerrean. Gozo da, horren ur jautsian den bistaz gozatzea. Gero, karrika hertsia Justizia Jauregiko (Rue du Palais de Justice) hartara bideratuko gaitu, zehazki “Nafarroako Errege Karrika” izan zenera. Horren ezkerreko muturrean da XII. mendean Jondoni Paulorena izan zen eliza. Eraikinak funtzio politikoa bereganatu zuen XVI. eta XVII. mendeetan Nafarroako Estatu Nagusien egoitza bilakatu. Joana Albretetako eta Enrike IV.a izanen zen nafar erregeak Donapaleun zirelarik, eliza erreformatuaren tenplua ere izan zen. Eta Frantziako 1789ko Iraultzaren ondotik, Auzitegi bihurtu zen, 1955 arte. Gaur, Amikuzeko Herri Elkargoaren egoitza da.

Amikuzeko laborantza, etxetiargo laborantza

OROGRAFIA LEUNEKOA izanik, Amikuzeko lurrek ordoki bezain gizenen fama dute Baxenabarren. Mendialdeko artzainek hango bazkak erosi ohi zituzten, eta zinez laudatzen. Baina sozialki, etxetiargoa da bereziki hedatua izan Amikuzen. Hots, etxeko nagusi bakar batzuek etxe andana bazuten eta horietan etxetiarrak, maizterren parekoak. XX. mendeko bigarren erdialdera laborantza kooperati-

bista sortu zen, Jean Errecartek bultzatu Lur Berri kooperatibaren bidez. Emeki-emeki, etxetiarrak baserriak erosi ahal izan zituzten. Eta urteak joan arau, Lur Berri suspertu nekazaritza industrial nagusitu zen, salbuespenak salbu. Egun, ekoizpenen gehiengoa zereala da, zehazkiago artoa, eta hazkuntzan, zerritegi ala behitegi industrialak.

Hala ere, ostiraletako Donapa-

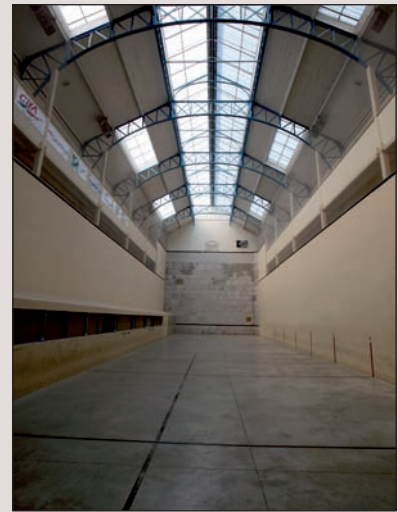
leuko merkatuan kalitateko lekuko ekoizpenak atzeman daitezke: sagardoa, erreximentak, gasna, barazkiak, arrautzak, zerri eta behi haragia. Batzuetan, *poailleri* biziak ere: oilo eta *gita* (“ahate”, Amikuzeko euskararen) txitak. Zeren Amikuzen goi mailako ekoizpenik bada, hori ahate gizona baita. Azarotik martxora, ahate gizen osoa ala gibel gizen freskoa erostekotan, hobe goizik merkaturatzea...

Francis de Saint Jaymeren zoritxarreko patua

OSO ABERATSA bide zen Francis de Saint Jayme Donapaleuko jaunttoa, gaur herriak duen zabalera osoan eremu, etxe eta besteen jabea. Bestalde, edertasun izugarriko andere bati esposatua zen. Haatik emaztea

erotu zitzaion eta Francis de Saint Jaymek bizi osoa alargun gisa iragan omen zuen. Bere ondasunak oro Donapaleuko Herriko Etxeari utzi zizkion baldintza batekin: herriak bere biziko amodioa zen

De Saint Jayme andereak Frantziako egoitza psikiatriko luxuzkoetan egiten zituen egonaldien saria ordain zezan. Donapaleuko trinketak haren izena darama, berak ordaindu zuela oroitzeko.



Saint Jaymeren izena du herriko trinketak, Euskal Herriko luzeenak. Gustave Eiffelek asmatua da bere bizkarrezurreria iltatzeko sistema, eskuineko argazkian ikus daitekeena.

Oihenarten oihartzunak

Horren parean da Derdoy-Oihenart etxe noblea, “Buruen etxea” ere deitua. Atarian izan ere, Nafarroako azken erregeen zizelak ezagun baitira. Baina deabruarena eta emankortasunarena ere. Etxe horretara zen ezkondu Arnaud Oihenart sortzez mauletar lege gizon, historialari eta idazlea, *Notitia Utrisque Vasconiae tum iberica, tum aquitanica* liburuaren egilea. Ezkontzaz Nafarroako nobleziako kide, Oihenartek historia eta lege auziak ikertu zituen, beti ere ordezkatzeko koroaren eta Agramonteko leinuaren ikuspegitik. Euskal Herriko historiari buruz idatzi zuen lehentzat jotzen da. Hil baino lehen, ba omen zituen 20.000 orrialde bildurik, idazki, ohar eta dokumentu. Tamalez, gehienak desagertu ziren. Oihenart lehen idazle zuberotarrak asko idatzi zuen latinez, nahiz euskaraz ere bi liburu argitaratu: *Atsoitzak* eta *Gaztaroa neurtitzetan*. Begipean dugun etxean zendu zen 75 urte zituela, 1667an.

Hain zuzen ere, Oihenart karrikatik elizarantz joanez urrentuko dugu Donapaleuko hirigunearen bisita. Bidean sar gaitezke Santa Maidalena elizara. XIX. mendean eraiki zuten, leku eskasa bide baitzen orduko elizan. Eraikin Historikoetan zerrendatua da Cavaillé Coll orgina duelako. Elizatik eskuin hartuz, Herriko Etxera eta gure abiapuntura inguratuko gara, Foirail plazara. Eliza bezala, Donapaleuko Saint Jayme trinketa Eraikin Historikoetan sartua dago. Altzairuzko bere bizkarrezurreria Gustave Eiffelek asmatu iltatzeko sistemaren arabera eginik baitago. Euskal Herriko lehena eta oroz gainetik, luzeena den trinketak Francis de Saint Jayme Donapaleuko seme aberatsari zor dio izena. Hark

zuen eraikiarazi garaiko teknika eta egin molde hobereenak hautaturik. Ospeak ospe, De Saint Jayme izan zen guztiz zorte gaiztoko diruduna. Dela trinketea, dela ondoko beste ostatuan nahiz Herriko Etxeko plazakoean, jartzeko eta pausa hartzeko leku eroso atzeman daiteke.

Euskaraz galdegin daiteke han edo hor. Xantza apur batez, erantzuna ere hala izanen dugu. ■





1921-ETIK, CAMPOS-EK
HEGALUZE-KONTSERBA EGITEN DU
DENBORAREKIN HARTUTAKO OHITUREI
ESKER, HEGALUZERIK ONENA BILATZEN
DU ZUK, GAUR, KALITATEZKO PRODUKTU
GOZO BATEKIN GOZATZEKO.

Gure webgunean erosi: www.clubcampos.com